

İstanbul İmgeleri

Murathan Mungan
18 Mart 2009

OSMANLI BANKASI
ARŞİV VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ

Garanti Bankası kuruluşudur

http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0809.html

Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nde yapılan konuşma metni, araştırmacıların kişisel kullanımları için web sayfamıza konulmaktadır. Bu konuşma metinleri, ticari amaçlarla çoğaltılıp dağıtılamaz veya Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nin izni olmaksızın başka kurumlara ait web sitelerinde veya veritabanlarında yer alamaz.

İstanbul İmgeleri

Murathan Mungan

İstanbul ve İstanbul imgelerini bir şair ve yazar olarak kendi edebiyatçılık deneyimlerimle, yazdıklarımın içinden geçerek biraz anlatmak istiyorum: Nedir Murathan Mungan ve İstanbul ilişkisi?

İstanbul doğumluyum ama aile içinde bu konudaki görüşler muhtelif; kimi 11 aylıkken, kimi 13 aylıkken, kimi de 9 aylıkken İstanbul'u terk edip Ankara'ya, oradan da Mardin'e gittiğimi söylüyor. Ben İstanbul'u 17 yaşında gördüm. *Paranın Cinleri* adlı kitabımı okuyanlar bilir; beni doğuran annemi de 17 yaşında İstanbul'da gördüm. Taşrada, Mardin'de büyüdüm ama biraz sonra konuşmanın İstanbul-taşra ilişkisi başlığı altında değineceğim gibi, taşrada büyüyenlerin İstanbul'u ile İstanbul'da büyüyenlerin İstanbul ile ilişkisi bir yurttaş olarak da bir yazar olarak da beni çok ilgilendirir.

İlk hikâye kitabımın adı *Son İstanbul*'dur. Bildiğiniz gibi *Kırk Oda* beni ilk yaygın üne kavuşturan kitabımdır. *Kırk Oda*'da Boyacıköy semtinde kanlı bir aşk cinayeti geçer, ama benim hem Türkiye'de yapılan seçkilerde hem de dünya seçkilerinde en fazla yabancı dile çevrilen öykümdür bu. *Üç Aynalı Kırk Oda*'da yer alan "Aynalı Pastane", Beyoğlu ya da İstiklal Caddesi, Pera etrafında İstanbul'un çeşitli zamanlarını iç içe geçiren bir örüntü kurar: üzerinde en fazla "yazarlık ameleliği" yaptığım öykülerden biridir. Benimle İstiklal Caddesi'ne çıkarsanız bir baştan bir uca hangi binanın hangi tarihte kimler tarafından

yapılmış olduğunu, nasıl bir akıl hastası gibi çalıştığımı anlatabilirim o öyküyü yazmak için. Öyküyü yazarken adım adım, sokak sokak İstanbul'u çalışmışım. Tabii ki şiirlerimde de İstanbul vardır; "Bir Kadeh Beyoğlu" başlı başına Beyoğlu üzerine bir şiirdir. "Gelme"yi hatırlıyorum ve şu anda hatırlamadığım bir sürü İstanbul imgesi...

Hayat Atölyesi adında, denemelerimden oluşan bir kitap yayımlıyorum. Bu kitapta daha önce –ne yazık ki ömrü uzun olmamış– *Beyoğlu* gazetesi için yazdığım "Beyoğlu" başlıklı bir yazı da yer alıyor. Bir de sanıyorum iki yıl önceydi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Türkçe ve İngilizce olarak hazırladığı *İstanbul'un Ruhunu* adlı bir rehber için "İstanbul Şarkıları" başlıklı bir yazı yazmışım. Bütün bunlar İstanbul'a olan borcumu iyi ödediğim konusunda beni ikna eden örneklerdir.

Bir anlatı nesnesi olarak İstanbul aynı zamanda edebiyatın ve çeşitli sanat disiplinlerinin çok temel bir imgesi olmuştur; temel bir imge, bir metafor. İstanbul Türkiye'nin ortak hafızasının arketipidir. Bildiğiniz gibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Yaban* adlı romanını yazana kadar Türk romanı İstanbul dışına nerdeyse hiç çıkmamış, bu kitapla beraber Türk romanında ve öykülerinde yavaş yavaş Anadolu'nun çeşitli kentleri yer almıştır. Aslında Türk edebiyatından ziyade bir İstanbul edebiyatı söz konusudur. Aynı şekilde Türk sineması 1960'lara varana kadar neredeyse hiç İstanbul dışına çıkmamıştır. Kamera hep İstanbul'da gezer, İstanbul'da dolaşır; hikâyeler İstanbul'da geçer; İstanbullu insanların aşkları, sevinçleri, ayrılıkları anlatılır. Kameranın İstanbul dışına çıkmasıyla beraber Türk sineması artık Anadolu'yu tanır. Öte yandan Anadolu'nun da seyrettiğiyle, okuduğuyla, duyduğuyla oluşturduğu bir İstanbul imgesi vardır; dolayısıyla bugün İstanbul nostaljisi yalnızca İstanbul'da doğup büyüyenlerin değil, bütün Türkiye'nin nostaljisidir. Anadolu'nun herhangi bir kentinde yazlık sinemalarda yaz rüzgârının ürpertiği bez perdeye bakarak yıllarca İstanbul filmi seyretmiş insanlar 40-50 yaşına geldikleri zaman bir İstanbul hatırlar ve onların İstanbul'u artık başka bir İstanbul'dur.

Bir de yabacılardan İstanbul'u var... Örneğin İstanbul'a gelen elçiler, Levantenler, ilk ticari kuruluşları bankaları açanlar, hatta casuslar İstanbul'la ilgili çok not almış; hatıralarını, seyahatlerini anlatmışlar. Böyle bakıldığı zaman tabii başka bir sorunsalla tekrar karşılaşıyoruz: İçinde yaşayanların İstanbul'u ve geçici bir süre için kente gelen herhangi bir yabancıya İstanbul'u nedir? Ne kadar göz varsa o kadar İstanbul vardır aslında.

Biraz önce sözünü ettiğim, yaygın olarak Anadolu'da var olan İstanbul nostaljisi beraberinde elbette bir İstanbul mitolojisi de getirir. İstanbul aynı zamanda başlı başına mitolojidir. 1970'lerde daha çok sol söylemli şiirler ve şarkılar “Alacağın olsun İstanbul” diye, “Bir gün seni zaptedeceğiz” diye başlardı. İstanbul aslında 1453'ten beri fethedilememiş bir kenttir; iyi ki de öyledir. Bence İstanbul'un büyüklüğü ve güzelliği hâlâ “fethedilmemiş” olmasında yatar.

Sözünü ettiğim taşra-İstanbul ilişkisine bakıldığı zaman ortak bellek başka türlü oluşur. Benim kuşağımdan insanlar çok iyi hatırlayacaktır; Anadolu'da birçok evin duvarına takvimler asılırdı ve o takvim yapraklarında o zamanki fotoğraf sanatçılarının, diyelim ki Sami Güner'in çektiği Taksim Meydanı, Kız Kulesi, Rumelihisarı resimleri yer alırdı. O ay geçtikten, takvim yaprağı koparıldıktan sonra gene orta halli ailelerin oturma odalarının duvarlarına o yapraklar çevçeveleterek asılırdı. Ve insanların çoğu bir gün oraya gitmenin hayalini kurardı. Bir gün İstanbul'a gitmek ve İstanbul'u fethetmek... Her taşralının İstanbul'la bir hesabı vardır; bu hesap ya kapanır ya kapanmaz, ama hep sürer.

Tabii ki gene 1950'lerin 60'ların İstanbul'unda belki de halkın tek eğlencesi olan sinema, İstanbul'da geçen, kameranın İstanbul sokaklarında gezdiği sinema temel birtakım resimler bırakmıştır insanların gözlerine, algılarına, hayatlarına. Örneğin Anadolu'dan gelen her ailenin ilk adım attığı yer nedense Haydarpaşa Garı'dır. Belki en çok Halit Refiğ'in “Gurbet Kuşları” filminden hatırlıyoruz, ama birçok Türk filminde Anadolu'dan valizini kapmış gelen aileler Haydarpaşa'da iner. Dolayısıyla bir kent bilinciyle bakıldığı zaman gerçekten dünyalı olmak, İstanbullu olmak, Haydarpaşa'nın yıkılmasını, yerine başka bir şey yapılmasını reddeder. Hepimizin eşyalara, sokaklara borcu vardır; borç hatırayla ödenir, hatırayla kazanılır. Şimdi Haydarpaşa Garı'ndan beş yıldızlı otel yapmaya çalışan zihniyet aslında hiçbir zaman İstanbullu olmamış, İstanbul'u yaşamamış, kanına İstanbul'un işlemediği bir zihniyettir. Her şeyi paraya tahvil eden bir anlayışın, bir vahşi kapitalist barbarlığın zihniyetiyle hayat mamur edilmez, İstanbul da mamur edilmez. Sadece Haydarpaşa mı? Kentin silueti de yavaş yavaş İstanbul'u başka bir yer yapıyor, çünkü İstanbul yalnızca bir kent ya da yerleşim bölgesi değil, aynı zamanda bir uygarlık metaforudur.

Bugün İstanbul'un geçmişine baktığımızda, özellikle atlanan, saklanan, görmezden gelinen şeylerle karşılaşırız. Biz İstanbul'da yaşayanlar ve İstanbullular sadece 1453 sonrasının mirasıyla, Osmanlı'nın çocukları olarak oturmuyoruz; burada Bizanslılar da yaşadı. Doğu

Roma İmparatorluğu'nun başkentiydi İstanbul. Bir yeri yurt tuttuğunuzda o yurt sizinle değil tarihiyle, belleğiyle başlar. Bir kent öncelikle belleğiyle diri tutulur; şimdiki zamana saygı hafızanın diri tutulması ve yaşatılmasıyla ilintilidir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun da mirası olduğumuzu hatırlamak gerekir.

Bugün İstanbul'da kaç milyon insan yaşıyor? Herhangi bir Avrupa ülkesinin neredeyse nüfusuna eşit, hatta bazı ülkelerinkinden daha fazla kentin nüfusu. Bu anlamda İstanbul sadece bir kent değil, bir ülke başlı başına.

Bütün hayatı İstanbul'da geçtiği halde, İstanbul'un birçok yerini görmeyen, örneğin bir kez olsun Topkapı Sarayı'nı gezmeden yaşayıp ölen insanlar var. Bu durum sadece yoksullukla, dar gelirlilikle, hayat galesiye açıklanamaz; bir kente dokunmakla, o kenti sevmekle, başka hayatlara merakla, başka hayatlara dokunma isteğiyle de ilgilidir. Köyden kente göç ya da halkın gelir düzeyi tabii ki büyük ölçüde açıklayıcı, tamamen yok sayılmaması gereken ölçütler. Ama sadece bunları dikkate almaya başlarsak kültürel, insani ve sosyal ölçütleri gözden kaçırmış oluruz.

Boğaziçi'nden geçen gemilerin, ağaçlara adlarını yazan ve ağaçların etrafında koşturan âşıkların filmlerinden ve İstanbul şarkılarından hatta türkülerinden, Yeni Cami avlusunda kuşlara yem atan insanların resimlerinden hepimiz İstanbul'la belli bir mesafe ilişkisi kurmuşuzdur. Bir kent zamanına ayak uydururken, yaşarken, modernleşirken, gelişirken temel imgeleriyle hesabını nasıl kapatıyor? Eski olan her şeyi yıkıp yerine şimdiki teknolojiyle yapılmış herhangi bir şey inşa etmenin adı modernleşme mi? Bakın ben 1986 yılında İstanbul'daki ilk evimi kiraladım; Aynalıçeşme'de, Kamer Hatun Camii'nin arkasında, kapısında mühendisinin mimarının mührü bulunan, 4.5 metre tavanlı, tavanları freskli müthiş bir binaydı. Binaya ve evin içine kartonpiyerlerine, lambriyelerine âşık olduğum için çok sınırlı bir maaşla bu evi tuttum ve yavaş yavaş onarıyordum. Sonra komşular bana çok acımış, “Üç kuruş para kazanıyor, onu da eve harcıyor. Ona kimse söylemedi mi, bu binayı yıkacaklar, emlakçının oyununa gelmiş!” demişler. Çok üzül müştüm. Biraz araştırma yaptığımda şunu öğrendim: Benim oturduğum binanın mühendis mimarı şimdiki bildiğimiz Tünel'in mühendisi.

Dünyanın hiçbir yerinde 151 yıllık, imzalı bir binayı yıktırmazlar. O yüzden Viyana duruyor, o yüzden Paris duruyor, o yüzden II. Dünya Savaşı'nın yıkılmış bombalanmış bir sürü kenti ya yeniden imar ediliyor, ya duruyor. Bunun adı ne kadar gelişmedir, ne kadar

modernleşmedir, ne kadar trafik sorununu çözmektir bilmiyorum, ama gerçekten Anadolu'nun bağrından kopup gelenlerin, bütün vizyonu gözünün rengiyle Haliç'in renginin aynı olduğunu iddia etmekten ibaret bir belediye başkanının tasarrufuna kaldığımız bir dönemden geçtik. Şimdi de burada sınıfsal olanı, tarihsel olanı, sosyal olanı iyi konumlayamıyoruz.

Istanbul'u fethetmek isteyenlerin aynı zamanda İstanbul'a karşı sınıfsal bir öç duyguları da olabiliyor. Anadolu'dan zor koşullarla, işsizlik benzeri birçok anlaşılır ve kabul edilebilir nedenle kopup gelen insanların bir anlamda İstanbul'la kurdukları kabul ya da hınç ilişkisini sosyolojik olarak da ortaya koymamızı zihinsel sansürlerimiz engellemiştir. Böyle bakıldığı zaman, diyelim ki gerçekten “çocukluğunda çok çekmiş, çok çocuklu bir ailenin evladı olarak büyümüş, ama sesi güzelmiş, gelmiş İstanbul'da çektiği sıkıntılarla albümler yapmış, sahneye çıkmış, ama artık bütün hayatı çocukluğunda geçirdiği sıkıntıların paraya tahvili üstüne kuruluyor”un hikâyesi bir anlamda İstanbul'un da hikâyesidir.

Istanbul'la ilişki diyelim ki 1950'li 60'lı yıllarda gelen insanların aynı zamanda bir kentleşme geleneğinin ürünü olan bir kentte nasıl yaşanılacağına bilgisi ve merakı üstüne de kuruludur. İnsanlar İstanbul'a geldikleri zaman aynı zamanda bir ölçüde bu şehrin bir dil olduğunun, bir adap dili olduğunun bilgisi, merakı saikiyle hareket ediyordu; çünkü mahçubiyet diye bir duyguyu tanıyorlardı. Nasıl adalet, merhamet, vicdan gibi sözcükleri ve kavramları kaybettiyseniz, mahçubiyeti de kaybettik. Artık İstanbul bu anlamda insanların mahçup olduğu bir kent olmaktan çıktı; çünkü İstanbul yavaş yavaş, başından beri o sözünü ettiğim Doğu Roma İmparatorluğu'ndan bu yana var olan tarihsel zincirlerinden hafif kopmalarla, hafif ayrılımlarla bambaşka bir yere gelmeye başladı.

Bir kenti yeniden imar etmek kentin temel yapılarını, temel imgelerini, hafızayı kollamakla çok ilintilidir. Bu sadece cami yıktırmam paydasında buluşulabilecek bir tarihsel mirasçılık değil; bu topraklardaki her yapının aynı zamanda bizim ortak belleğimizin bir ürünü olduğunu kabul etmek gerekir. *Yaz Sinemaları* adlı kitabım büyük ölçüde taşrada büyüyen ve İstanbul'u sinemalardan, filmlerden veya şarkılardan tanıyan çocukların hikâyesini anlatır. Kitabın ikinci bölümünde “L'Immortelle” diye bir film den söz edilir. Fransız edebiyatının ve sinemasının avangart isimlerinden biri olan Alain Robbe Grillet 1960'larda İstanbul'a gelir ve tamamı İstanbul'da geçen Fransızca bir film çeker. Yıllar önce Ankara Fransız Kültür Derneği'nde, üstelik tek kelime Fransızca bilmediğim halde büyük bir iştahla iki kere seyretmişim; müthiş

bir siyah-beyaz İstanbul filmidir. Hatta bana kalırsa –daha sonra çekildiğini hesaba katarsak– Metin Erksan’ın “Sevmek Zamanı” bir ölçüde “L’Immortelle”den renkler ve dokular taşır. Bu film buraya gelen yabancı misyonerlerin, elçilerin, askerlerin hatıratlarındaki İstanbul görsel kültür hatırasına dönüştüğünde nasıl bir şehrin ortaya çıktığını gösteren iyi bir örnektir. Bundan iki ya da üç yıl önce ilk defa İstanbul Sinema Günleri’nde gösterildi. Daha önce Fransız Kültür derneği bir gösteri yapmadıysa 60’lardan sonra ilk defa sinema seyircisi o filmi tanıma fırsatı buldu. Tam da o günlerde örneğin basında ne yıllar önce benim bu filme ait yazdığım metinden söz edildi, ne de sinema yazarlarının çoğu bu anlamda bir hafızaya sahipti. “Hafıza” sözcüğünü çok sık kullanmamın nedeni, yıllardır toplumsal bir alzheimer’ın eşiğinde yaşıyor olmamız. Bu anlamda herkesi “kerrat cetvelini” yeniden ezberlemek gibi başta İstanbul olmak üzere hayatımızın temel değerlerini, kültürel ve ahlaki değerlerimizi yeniden hatırlamaya davet etmek istiyorum; çünkü sözünü ettiğim gibi, bu kötü gidişat sadece İstanbul’la da ilgili değildir. Bazılarınızın bileceği gibi geçen yıl *Kadıncı Kentler* adlı bir kitap yayımladım; kitap 16 kentte geçiyordu. Tek tek 16 kenti gezdim Anadolu’nun durumu da çok parlak değil; çünkü şu anda dünyada ve Türkiye’de iki temel din hâkim. Bunlar o sizin sandığımız dinler değil, artık her şey sadece bu iki dine hizmet eden diğer geleneksel motifler olarak kaldı. Bu dinlerin birincisi tahmin edebileceğiniz gibi para, ikincisi televizyon ve televizyonun şöhret etrafında, iktidar etrafında kurumlaşmış imgeleri.

Dünya artık başka bir yer oluyor; bizim zannettiğimiz, bildiğimiz, alıştığımız, hayal ettiğimiz dünya olmaktan hızla çıkıyor. Bu yüzden de sahip çıkmamız, hatırlamamız gereken çok fazla şey olduğunu düşünüyorum. İstanbul ve “L’Immortelle”den devam edecek olursak, gene çok zaman önce Kültür Bakanlığı, Fransız yönetmen Claude Lelouch’a dünyaya İstanbul’u tanıtmak üzere bir film çekirtmişti; hâlâ çok iyi hatırladığım bir filmidir, çünkü bir yabancının burayı nasıl gördüğünü ifade eden, “Ötekinin gözünde sen nesin?” sorusunun titreştiği bir film idi bu. Tabii ki birtakım turistik imgeler vardı, ama bütün bunların etrafında bizim imgelerimizin örüntüleriyle yabancı gözünün imgeleri arasında bir karşılaştırma fırsatı doğduğunu da düşünüyorum. Bizim zihinsel süreçlerimizin içinde imgeler yer alıyor ve dönüşüyor. Bazen dışarıdan nasıl görüldüğümüze o kadar çok teslim oluruz ki kendimiz olmaktan çıkarız ve bizi gördükleri gibi oluruz, olmaya çalışırız. Bu durum ne yazık ki birçok oyuncunun da temel tuzağıdır; bir süre sonra oynadığı rolü kendisi zanneder, kahramanları kendi hayatını esir alır; özellikle az gelişmiş ülke oyuncularının düştüğü en önemli tuzaklardan biridir bu.

Bizim zihinsel yerli süreçlerimizle yabancıların bizde gördükleri arasındaki kesişimlerde İstanbul’la ilgili hep başka bir his uyanır; örneğin avantür küçük bütçeli filmler de olsa arada bir bakın, buraya gelip çekilen sahnelerde nasıl bir İstanbul görüldüğüne...

İstanbul ile Anadolu arasında bahsettiğim titreşim ilişkisi öyle bir hale gelmiş ki... Örneğin o turnem sırasında aklımda kalan Erzurum’la ilgili üzüntü verici birkaç görüntü var. Bildiğiniz gibi Yivli Minare’si vardır Erzurum’un; fakat yanına öyle çay bahçeleri yapmışlar ki camiye göremiyorsunuz. Muhafazakârlar yapıyor bunu; muhafaza ettikleri tek şeyin para olduğunu hatırlatıyorum. O çay bahçelerinde Erzurum’un temel imgesi olan ince belli çay bardağı da değil, bildiğiniz dekorlu cam fincanlar var; yani çay bardağında çay dahi içemiyorsunuz. Ben bu konuda bir tane film çekmeye çalışsam ve bu sahneleri arka arkaya getirsem, “Çok abartıyorsun, bu kadar da olmaz!” dersiniz; ama ne yazık ki hayatımız bu kadar kabaca klişeleşmeye başladı. Aynı şekilde caminin arkasında bulunan iki binaya kat çıkılmış, dolayısıyla bütün silüet ölmüş. Belediyeye anlaşmışlar; bir partinin il başkanınınmış o binalar. O iki binanın ortasında daha güdük kalmış binaya kat çıkma izni vermemişler; ama sahibi çok kızmış, bir tüpgeçitle bağlayıp orayı bilardo salonu ve bar haline getirmiş.

Diyelim ki solcu, ateist, muhalif olan bizler ordaki Yivli Minare Camii’nin bütün kültürel değerlerinin koruyucusu olması gereken insanlara kendi değerlerini hatırlatıyoruz. Buradaki bu şizofrenik yarılma içinde kendini yeniden konumlamak da zor. Bu işleri ben yapmaya kalksam bana mani olmaları gerekir, “Ne yapıyorsun, bu benim milli mirasım!” diye. Aynı şekilde 1928’de çok güzel yapılmış bir Halkevi binası var. Ama kullanılacak gibi değil içi. Peki, bakanlık buraya para vermiyor mu? Elbette veriyor ama belediye kendine harcıyormuş. Burayı yıkıp alışveriş merkezi yapmak istiyorlarmış. “Atatürk Kültür Merkezi’nden Muhsin Ertuğrul’a kadar her yer yıkıldı, buradaki belediye başkanı mı çekinecek!” dedim, “Öyle deme, burada bir paşa var, ne zaman lafı açılrsa masanın üstüne tabancayı koyup ‘Ben burada olduğum sürece bu bina yıkılmaz’ diyor” dediler. Sivilleşmeyi, yerel yönetimleri savunuyoruz, ama sonuçta gerçekten o 1928’den kalma güzelim yapıyı korumak bir tabancanın namlusuna bakıyor. Ne yapacağımızı şaşırtıyoruz.

Türkiye’nin içinde bulunduğu bu yarılma durumu bir yanıyla İstanbul merkezli, bir yanıyla da aslında Anadolu ile İstanbul arasındaki ciddi gerilimden kaynaklanıyor. Ekonomik kalkınma planlarında hep İstanbul’a yatırım yapılmış. “Allah korusun” diyelim, İstanbul’da 8 şiddetinde bir deprem sadece bu şehri değil tüm Türkiye’yi batırıyor. Niğde’de olan bir depremle

Istanbul'daki depremin Türkiye'ye maliyeti aynı değil. Bütün bunlar sadece ekonomik, sınıai anlamdaki dengesizliklerle değil, kültür alanındaki dengesizliklerle de ilişkili; çünkü Türkiye'nin temel meselesi modernite meselesi. 1923'te, hatta aslında 1849'da başlayan, ama en radikal biçimde varlığını 1923'te ortaya koyan süreçte İstanbul'un modernitesi ile Anadolu'nun sosyolojik kumaşı arasındaki gerilim aslında kolay giderilir bir gerilim değil.

Tam da bu noktada biraz Beyoğlu'ndan söz edeyim. Bildiğiniz gibi, ne zaman Beyoğlu desek tehlikeli bir mesele ortaya çıkıyor; çünkü Beyoğlu kozmopolitliğin de simgesi. Uzun yıllar bize kozmopolitlik kötü bir şey olarak öğretildi. Öncelikle şunu söyleyeyim: Ben kozmopolitliğin iyi bir şey olduğunu düşünenlerdenim; çünkü dünyayı geliştiren, zenginleştiren şey karmaşa, çeşitlilik ve çelişkidir. Sizin nasıl yararlandığınızı, bunun yarattığı ivmeyi nasıl kullandığınızı, nasıl dönüştürdüğünüz önemlidir; bu da bilinç işidir. Biz bilinci hiçbir zaman devreye sokmak istemiyoruz, ki hazır mevcut sistemler içerisinde rol kapmak istediğimiz için, bilinç ve emek gerektiren süreçlerden kaçındığımızdan, bununla baş edemiyoruz; ya reddediyoruz ya iptal etmeye çalışıyoruz. Sözümlü ettiğim *Hayat Atölyesi* adlı kitabımdaki "Beyoğlu" yazısında büyük ölçüde bunun üzerinde durdum.

1453'ten de önce Hz. Muhammed'in en önemli amaçlarından birinin İstanbul'un fethedilmesi olduğunu biliyoruz. Sonra da bugün hâlâ İstanbul'un bu anlamda fethedilememiş olduğundan söz ederken aynı zamanda şunu söylüyorum: Gelişkin uygarlıklar sadece sizin cismani, fiziksel varlığınızla ele geçirmenizle çok kolay fetholmüyor. Yüksek kültürler her zaman kendini bellekte, hafızada, gelenekte korur ve siz yavaş yavaş, hâkimken, fatihken bile özümsemişinizi süreç içinde anlarsınız. Bunun en önemli özelliklerinden biri dil ve sözcüklerdir. Daha gelişkin bir kültürün ve uygarlığın sözcükleri sizin fethettiğinizi zannettiğiniz topraklarda dilinize sızıp sizi fetheder. Sizden önce insanlar yüzlerce yıl boyunca oynadıkları oyuna "horonia" diyorsa, o topraklara girdikten sonra "horon" demenizle bu oyun sizin olmaz. Sadece figürleriyle değil, ismiyle de olmaz; çünkü kültürlerin genetik yapısı sizin "milliyetçi" kalıplarınıza tekabül etmez. Tarih her zaman sizden önce gider. Bunu bilirsek, buna göre düşünürsek, bunu kabul ederek, -taşınarak yaşarsak bizim için Beyoğlu'nun kozmopolitliği de, Türkiye'nin mozaiği de daha kolay üstlenilebilir bir şey haline gelir.

Sözümlü ettiğim, İstanbul'un temel imgeleri etrafında örüntülenmiş süreçte ne 6-7 Eylül olaylarıyla sürülen Rumların, ne kaçmak zorunda kalan Ermenilerin, ne de varlık vergisiyle

cezalandırmaya çalıştığınız Musevilerin yeri doldurulabilir. İstanbul yüzyıllardır bütün bunların alaşımıyla, üstünlüğüyle, zenginliğiyle var olduğu için bugün böyledir.

Tıpkı bir metin yazarı gibi zaman zaman geriye dönüyorum, daha önce attığım ilmekleri buraya çekiyorum: 1986'da oturduğum eve geri dönelim. Çok güzel, tavanları freskli bir evde oturuyordum ve yanımızdaki bina da çok güzeldi; ama o binada 1990'lı yıllarda en kanlı en karanlık dönemini ne yazık ki bir kadın başbakan iktidarında geçirmiş bir Türkiye'de yakılmış köyünden, öldürülmüş anasından babasından oğlundan kaçmış Kürtler oturuyordu. Rumlardan, Musevilerden ya da Ermenilerden kalma bir binanın içinde yaşama bilgisine sahip dahi değillerdi; o freskli tavanda dökülmüş yerleri boyamaya başlamışlardı. Türkiye'nin tarihini, bütün bir tarihsel süreci birilerinin kaçıp diğerlerinin sürülmesi üzerine kurarsanız, o ülkenin hiçbir toprak parçasını kendi tarihsel evrimi içinde layıkıyla yaşayamazsınız. O freski boyuyorlar, çünkü onu biliyorlar, öyle rahat edecekler. Onlar ister miydi köyünden kaçsın... Asit kuyularının açılması yeni başladı; kaç kemik, kaç kafatası çıkacağını göreceğiz. Bütün bu süreçte buraya gelmiş insanların yaşadığı o gerilim içerisinde İstanbul'un Istanbulluğu, hiçbir yerin hiçbir yerliği kalmıyor; çünkü bu aynı zamanda dekor kültürümüzde de var. Anadolu'ya kalkıp gidiyorsunuz, çok beğenip güğüm, bakraç, kilim alıyorsunuz ve otuz tanesini İstanbul'da bir yere koyup "Şark köşesi" yaptığınız zaman kitch oluyor; çünkü onun evreninin, kültürünün dışındasınız. Her kültür kendi grameriyle inşa edilir. O kültürel gramere sahip olmadığınız zaman, ne kadar kullanacağınızı da bilemiyorsunuz, dozunu ayarlayamıyorsunuz. Kozmopolitlikle karmaşa aynı şey değildir.

Bütün bu kültürel öğeler kendi tarihleri ve bilgileriyle yaşadıkları zaman bir mana taşır. Aksi takdirde bizim kozmopolitlik dediğimiz şeyden büyük bir yabancılaşma başlar. İnsanlar yaşadıkları kentte kendilerini birer yabancı gibi, tehlikeyeymiş gibi, her an inşa ettiği hayat yıkılabilirmiş gibi yaşamak zorunda kalıyor. Kız Kulesi'nin yerinde duruyor olması fazla bir şey ifade etmeyebiliyor. Ya da dört tane Suudi Arabistanlı zenginden binlerce dolar gelecek diye her yere gökdelen yapılmasıyla tarihi nasıl feda ettiğimiz anlaşılabilir.

İzin verirseniz kadrinin kıymetinin yeterince bilinmediğini düşündüğüm bir kitabım son hikayesinden İstanbul imgelerine ilişkin bir bölüm okumak istiyorum.

"Öksüz kelimelerin elinden tutarak kendini büyüten kâğıttan gemiler, kâğıttan kuşlar, kâğıttan fenerler, kâğıttan kaplanlar, kâğıttan hayatlar yapanların içinden geçtiği trenler, vapurlar,

otobüsler, karlar, şehirler, istasyonlar, hayatlar gördüm. Bir âlemden diğerine ürperen, gömleğini her silkeleyişinde tahta bavullar, karton valizler, yıprak çantalar, ağzı gevşemiş torbalar, naylon poşetler, sıkı sarılmış yorganlar, denkler, geri dönüşsüz biletler, ikinci üçüncü mevkiler, uzaklaşan pencerelerin ardından sallanan mendiller, ekmek arası kuru köfte yolluklar, ihtiyaç molası mahmurlukları, pişmaniye kutuları, Afyon kaymağı, baklava, şekerleme, günü geçmiş gazete ve dergiler, ucuz kolonya şişeleri ,turistik hediyeler, tayinler, boşanmalar, memlekete dönmeler, emekli olmalar, bir kenara çekilmeler, memleketteki tarlayı toprağı satıp geri dönmenin umutları, boşa çıkmış hayaller, geride bırakılmış sevgililer, gurbete gelin gidenler, ‘Toprağa verdik şimdi dönüyoruz’ diyenlerin pencere kenarı gözyaşları, ömür boyu hatırası taşınacak uzaklarla binlerce yaşanmış olmaktan rengi atmış unutkanlıklar bir bir döküldü.

Her istasyonda başka bir yüzle trene binip ayran limonata satan saz benizli çocukların, ipe geçirilmiş iğde alıç kolyeler satan adamların, bir sonraki istasyonda başka bir yüzle bazen askerden dönmüş, bazen işten atılmış, bazen evlenip boşanmış, bazen ölmüş olarak indiklerini; değiştirdikleri makasların kıskacında hayatları heba olmuş demiryolu hikâyecilerinin, kaç vagonun, kaç karı dize yüksek amansız kışın, kaç olmamış hayatın arkasından aynı umut ve umutsuzlukla seyirttiklerini gördüm. Yeri demir göğü bakır bereketli toprakların gazabından, sabır sarısı sıcağından, evlat götüren kara sıtmasından, yaz hasadının başak verenlerin arasından, dağ başlarının serap çeşmelerinin billur ayazı sularından, boyna kavun taşıyan dalgın düşünceli kamyonların ardından koşan yol kenarı çocukların gurbete el sallayarak büyümesinden, devlet mahsulü ofislerinden, silolardan, tütün inhisar idarelerinden, tellerine kuşların konduğu telgraf direklerinden, sürgüne gönderilenlerin tekrar mahkûmu kaderlerinden, gönüllü sürgünlerin kopan gönül tellerinden, ilk tayini uzağa çıkanların kim bilir ne zaman dönüş ümitlerinden, gece geçilen şehirlerin kimsesiz ışıklarından, sönük pencerelerinden, kapalı kepenklerinden, dağılmış pazar yerlerinden, yol kenarı çardaklarda karpuz, soğan, patates, zeytin ve ömür satanların, mendil kadar gölgeliklerin öğle uykularından, geniz yakan anızların, nadasa bırakılmış tarlaların ve hayatların kurağa çorağa kaldıramayan, karga kandıramayan beceriksiz korkulukların, iliklenmiş mısır püsküllerinin üstünden uçtu gitti. Uçarken uçarken ateş oldu, cürmüne düştü, yaktığı yüreklerde ağılı kaldı, kulak dolgunluğu masalların içinden geçerek geçmiş kervanların sayıkladıklarını hatırladı, sandık lekesi yarım ayaklara, kimi yorgancuların metali yorulmuş yüksüğünden parmağı kan olup gerdeğe aktı... O kandan doğan büyüyen, evden kaçan, kız kaçırın, orta ikiden terk eden, askere giden, askerden dönen, kötü yola düşen, mahpus damına düşen, damdan düşüp

sakat kalan, erken ölen, hiç evlenmeyen, evlenip ayrı eve çıkan, gurbete gidip hayırsız çıkan çocuklarını bir bir saydı.

Üstünden uçtuklarını, içinden geçtiklerini, ardından bıraktıklarını kanatlandırdı sonunda. Eminönü'nde etrafında kanat çırpıp yemlenen insan arsız kuşların ortasında arkası kara hatıra perdesiyle bir fotoğraf kadar sahipsiz duran, önündeki çapraz ayak üstüne yerleştirdiği dört yanı cam çerçeve kutusunda gül kokusu, hacıyağı, esans satan ve kalın çerçeveli gözlük camlarının ardından yılların tüketemediği bir hayretle bakan yaşlı Arnavutun yorgun omuzuna kondu. Balkan göçmenlerinin hikâyelerini yüzünde dağ sisleri gibi taşıyan yaşlı Arnavut o an sağ eliyle sol omzuna dokundu nedensiz. Rıhtım kamaştı omzuna dokunmasından, deniz balıklandı, oltalar çırpındı, bayraklar kurtuldu bağlandıkları direklerden, Karaköy iskelesinde karşı ve yazıya geçmeyi bekleyen gemiler, vapurlar, ekmek içi balık kayıkları zordaki rakıları koca bir dalga gelmişte hepsini vurmuş gibi oldukları yerde çalkalandılar. Deniz geçmişe kadar bir koşu gidip rüzgârın kaptığı eşarpları, şapkaları, tarifeleri, kâğıtları, yaprakları, martıları, bulutları kaptı getirdi.

Yandan çarklı vapurlar kaptan düdüklerinin selamladığı köşe yalılara çarpacak gibi oldu, poyraz karayel keşişleme bir bir tanıttı kendini. Her yeri lodos tuttu kutup soğukları indi de boğaz bir kere daha kederinden buz tuttu. Boğazına kadar havagazı lambacıları ellerindeki uzun alev çubuklarıyla geçmiş zamanların sokaklarını tutuştururken, buğday tenli balıkçılar Karadeniz'e ölüme çıktı bir bir ve bir deyişte Karadeniz'de gemiler battı. O uçtukça kuşunun suya ayak uzattığı Yüksekaldırım, Galata, Pera ve onların şiirlerini, hikâyelerini, romanlarını o gün bugün yazarlarla Sirkeci'nin izbe otel odaları, ekşi kokan helaları, üzerini gazetelerin örttüğü kimsesiz sokak ölüleri, 'Gülhane Parkı'na nerden gidilir?' diye soranlarla Taksim'e nerden çıkılırı bilemeyenler, yazı kışı soğuk hanlar, asık suratlı han kâtipleri, ışığı kıt, tavanı yüksek ve faturaları ve tezgâhtarları birbirinin aynı dükkânlar, ağaç altı arzuhalcilerin daktilo tıkırtıları, ara sokakların top top çiçek açan manifaturacıları mefruşatçıları, şıkır şıkır züccaciyeleri, tik tak sayan saatçileri, beyaz taksit soğuk hayat eşyalar, hep makine yağı ve yabancı kelime kokan yedek parçacılar, lastik mühür damgacılar, uzağı yakını görmeyenlere kendi uzak kalbi yakın gözlükçüler, zamk ve sicim kokulu ciltçiler, pantolon paçası basanlarla naylon çorabın kaçmışını çekenler, Mahmutpaşa tezgâhlarında bayrak gibi dalganıp açılan pazen basma poplinler, avuç içi kadar büfelerde portakal suyuyla çift kaşar tost bekleyenler, öğle tatilinde kaytarırken ustasına yakalanıp talihine söven çıraklar ve saymakla bitmez daha niceleri o uçtukça bir bir uyanıp hayata karıştılar.

Varlık vergisinin doğuya sürdüğü Yahudiler o saatlere döndüler kaderlerinin izinden. Memleketten buraya izini sürdüğü kağnısının Sultanahmet Parkı'nın ortasında düşünden vurdu biri, yoldan çıkanları, kötü yola düşenleri analarına babalarına teslim etti yetim kalpli polisler. Adamın biri yol ortasında kalpten öldü; insanlar en çok kalpten öldüler. Kendini yokuşa süren Cağaloğlu tanelendi, kestaneler kendini döktü, ıhlamur ağaçları kokularını tazeledi, çınarların gövdesi geçen yıldan en kazanıp genişledi, ağaç adını bilmeyenlerin yazarken söylerken sayamadıkları kışın yaprak dökmeyenleri dahil bütün ağaçlar adsızlığa yapraklandı ve kırtasiyeciler çizgili çizgisiz kareli defter açtılar, pergeline, gönyesine, eylülün ders kitaplarının arasında bakır çalığı güz yaprakları uçmaya başladı.

Her yaşın kalbi erken yaşta kırılmış kırgınları, hüznün erken geldi bu yıl diye yazdılar kenarları kalp kilitli süslü günlüklerine. Mehtap ut, kanun, tambur, keman seslerini karşı kıyılarına taşıdı. Sandal sefalari uzaklaşan seslerle geçmişte kalırken markası yenilenmiş irili ufaklı radyoların sesi biraz daha açıldı. Mektepliler matine saatlerinde sinema önlerinde, muhallebicilerde, bozacılarda, pastanelerde, daha sonra kafelerde, publarda, hikâyelerinden çok hayallerinin olduğu toy yaşların şarkılarını, hislerini, korkularını, yanlış ve doğrularını içlerinden geçirdiler ve içlerinden bazılarının gençliği bir hastalık gibi geçecekti, öyle de geçti. Ömür boyu sürecekleri sandıkları şeyler yalnızca birkaç aylarını aldı. Hiç istemedikleri kadar büyüttü onları anaları babaları, hayat; çok kişi istediği gibi bir insan olamadı.

Eylülü eylülün sesiyle bildi, mendili kan sesleriyle; tahtaya kaldırılan çocukların geçemediği derslerde önu kesilen şiirlerin kanı mor aktı deftere. Hep fazla mesaiye kalan tamirci çıraqlarıyla çeyizi yarım düzen overlokçu kızın hayallerini üst üste kesime sokan tekstil atölyelerinin öğle sıcağından, sesi sonuna kadar açık radyolardan yükselen istek parçalarından, tarihini niyet tutanlardan, evinde oturup programa telefonla bağlananların seslerinin boğumlarında farkına varamadıkları umutsuzluklarından, yarışmaya katılıp da kazandıkları armağanların düşük ayar hayallerinden geçti de tünellerine daldığı Kapalıçarşı'nın kapalı kutularını, ışık körü kuyumcu vitrinlerini, takılacağı parmağın hasretini çeken yüzüklerle koluna yürüyeceği bileği bekleyen bileziklerini, kolu kopuk vitrin mankenlerinin taş kesilmiş hüznünü, ağa düşen kadınları, fabrikada tütün saranları, Cibali Tütün Fabrikası'nı ve Cibali Karakolu'nu, karakoldaki aynaları ve kız kolundaki damgaları, babasız evleri, avare yılları, arkadaş ışıklarını, Meserret Oteli'ni Şah Kahvesi'ni tanıdı.

Unkapanı çarşısındaki plakçılardan, evlilik hayalleriyle mefruşatçılardan çeyizlik yatak örtüsü nevresim takım alanların üstünden, plaklarından kasetlere kasetlerden CD'lere hızla geçer gibi bir geçti yılları zamanları ihtilalleri. Arada bir ardına dönüp Gülcemal, Neveser, Güzelhisar ve Yavuz zırhlısının bacağına tüneyip yalnızca iki kıyının ortasından değil tarihten de boğdurulmuş şehzade boyunları gibi akan boğazı seyretti uzun uzun. İhap Hulusi'nin afişlerine, Hayat mecmuasının orta sayfasına, pudra kapaklarına, vitrin camlarına, lokanta levhalarına poz verdi birinci Cihan Harbi'nde, ikinci Cihan Harbi'nde, Sarıkamış'ta, Trablus'ta, Yemen'de. Kore'ye giden ve Kıbrıs'a çıkanları, 1 Mayıs meydanlarında grev çadırlarında 15-16 Haziran'ın sokak aralarında yaralananları ölenleri, 6-7 Eylül'de kaçıp gidenleri, Foto Febüs, Foto Sabah, Foto Bella, Foto Stil'in bir zamana zaptettiklerini hayaller ve sözcüklerle pul pul albümlere yerleştirdi.

Gedikpaşa'nın, Kumkapı'nın, Aynalıçeşme'nin, Dolapdere'nin göğe uzak kış sokaklarının, kapı önlerinde pantolonların altından çubuk pijamaları görünen çocukların üç numara traşlı kafalarını okşadı, Sanalı ekmekler salçalı dilimler verdi ellerine. Gizli gizli buluşan genç âşıklara mahalle aralarında kuytu köşe başları yaptı, şeker, gaz yağı, ekmek kuyruklarına girdi onlarla birlik, boş arsalarda ergen teri top koşturanların akşamına ateşi çıktığında alınlarına sirkeli tülbent bastı. Gecekonduların kel tepelerinde uçurtma uçurup bulut dalgalandıranların ipini kaptı gökyüzü boşluğa saldı. Mangal maltız kömürünün zehrini ateş edip kapı önüne akşam serinliğini veren mukavvadan el tutanlar için havayı ve şehri zehirledi. Balkondan balkona gerilen iplere serilen beyazı çok beyaz, renklisi çok renkli çamaşırların üstünden tayyareler, uçaklar, ihtilaller, jetler, ajans haberleriyle geçti. Akşamına yorgunluktan hatırladıklarından ve hatırlamadıklarından, anlattıklarından ve anlatmadıklarından sersemlemiş bir halde ister Feriköy'de seçin ister Beyoğlu'nda bir meyhaneye gitti. Sarhoş olanların aralarına karışıp onları arkadaşları bildi ve onların arkadaşça sözler söyleyen sigara ve kadeh yorgun dudaklarına takılmış bir şarkının ardı sıra İstanbul'u şu saydıklarımla bir bir gezdi.”

Sanıyorum Mardin'de büyüyen, İstanbul'u büyük ölçüde önce edebiyattan tanımış biri olarak şu yazdığım metinle ben de ve belki okur olarak hepinizde hakkı olan Sait Faikler, Abdülhak Şinasi Hisarları, Ahmet Hamdi Tanpınarları, Oktay Akbalları, Orhan Kemalleri, Haldun Tanerleri, şu anda adını hatırladığım hatırlamadığım birçok ustayı ben yad etmeye çalıştım ve bu konuşmayı onların hatıralarına yad ederek bitirmek istiyorum.